Udvikling og fremskridt

Interview med Ritt Bjerregaard

ved Hanne Caspersen og Lars Torpe

Red.: Niels Ole Finnemann lægger i sin bog »I Broderskabets Aand. Den socialdemokratiske arbejderbevægelses idéhistorie 1871-1977«, som netop beskæftiger sig med udviklingsopfattelser, vægt på to linier i den socialdemokratiske opfattelse af udvikling og fremskridt:

1. Troen på de frigørende muligheder i de tekniske og videnskabelige fremskrift.
2. Troen på det fornuftige i en omfattende statslig organisering af samfundet. Principprogrammet fra 1977 ser han som skelsættende, idet det efter hans opfattelse nu siges for første gang,

- at produktivkræfternes udvikling ikke længere antages at kunne tjene eller sikre menneskets frigørelse eller nye historiske fremskridt i den vestlige civilisation.
- at kampen for sociale og materielle fremskridt for den brede befolkning ikke længere er et principielt udgangspunkt for den socialdemokratiske bestræbelse. (s. 392).

Deler du den opfattelse?

- Jeg vil nok sige, at kampen for det sociale og materielle fremskridt fortsat vil være et principielt udgangspunkt for os. At det fortsat vil være et mål. Men at det selvfølgelig har ændret sig og vil komme til at spille en helt anden rolle end i en periode, hvor folk sulter, og hvor det er usikkert overhovedet, hvordan de skal klare dagen og vejen. I det samfund, vi lever i nu, hvor folk i hvert fald har så meget, at de ikke sulter, bliver det et andet problem. Her bliver det mere en diskussion om balancen mellem dem, der har meget og dem, der ikke har så meget, d.v.s. spørgsmålet om fordelingspolitikken og om A-holdet og B-holdet. Her synes jeg ikke, at man kan se bort fra de materielle fremskridt.

Jeg tror ikke, at 1977-programmet er så skelsættende.

Red.: Alligevel må der vel være en baggrund for, at programmet fremstår anderledes end det forrige, at programmet opererer med en modsætning mellem vækst i kvantitet og vækst i kvalitet og drejer mere over i retning af det kvalitative?

- Jeg vil snarere sige, at programmet er udtryk for den lange proces, der går fra at fænomenerne som udløber af 68-oprøret dukker op i befolkningen som helhed og til at de forplanter sig og omsættes i et egentlig program i så stort et parti som Socialdemokratiet. Jeg ser mere 1977-programmet som den måde, de forandringer, der skete på det tidspunkt, er slået igennem på i Socialdemokratiet.

Red.: Er det nye ikke i 77-programmet, at hvor man tidligere - groft sagt - satte lighedstegn mellem vækst i kvantitet og vækst i kvalitet, så problematiserer man nu selv denne sammenhæng?

- På en måde er jeg nok lidt dårlig at spørge om det, fordi jeg hører til dem hos os, der er bange for at fjerne ståstedet i de materielle vilkår. Noget kvalitet, der kan stå for sig selv, uden forankring bliver let til almindelige gode viljer og meninger. Andre hos os vil sikkert være mere villig til at gå længere i den retning. Jeg synes, at ligegyldigt hvor utilfreds man er med livet, så er det bedre, når man ikke behøver at sulte. Det er også bedre når ens børn kan få de ting, som kammeraterne kan få, end når de ikke kan. Det har formentlig noget at gøre med min egen sociale baggrund. Jeg synes, at man er nødt til at fastholde udgangspunktet i det materielle. Ellers smutter det helt fra én. Materielle fremskridt er væsentlige, men det er ikke sådan, at der er en nødvendig sammenhæng mellem materielle fremskridt og almindelig forbrugerisme. Vi kan få en anderledes vækst i dag, fordi vi har en viden, som vi ikke havde i 50'erne og 60'erne, fx. på miljøområdet. Jeg kan ikke forestille mig et samfund, hvor vi kan løse de sociale problemer uden en eller anden form for vækst.

Teknologiske fremskridt? krise og forandring

Red.: Du har engang kritiseret venstrefløjen for at lide af teknologiangst. Men er sådan en angst ikke forståelig når man tænker på hele den industrielle vækst i efterkrigstiden, som jo netop havde mange omkostninger? Stiller det ikke krav om, at man præciserer, hvad det er for nogle krav, der må stilles til produktionen?

- Jo, vi skal stille nogle krav. Vi skal ikke afvise teknologien. Der har været en vis tilbøjelighed til ikke at ville have noget med teknologien at gøre fra venstrefløjens side. Det tror jeg er farligt, for den kan man ikke stoppe ved almindelig diskussion og afstandtagen. Det kører. Udviklingen af produktionsapparatet er jo som bekendt ikke underlagt politiske beslutninger. Ven-

strefløjen står med sin forskrækkelse, og frem drøner den teknologiske udvikling. Det er vigtigt at gå ind i den og finde ud af hvilke muligheder, der er og hvor vi skal sætte bremsen i. Hvad vil vi have, og hvad vil vi ikke have? Socialdemokratiet og vel også venstrefløjen som helhed har jo historisk set været meget optaget af hele den offentlige sektor og alle de afbødende foranstaltninger, der skulle være på en fri kapitalistisk udvikling, mens vi har været meget lidt optaget af at gå ind i produktionen for at se, hvor vi kunne blande os, se på hvilke styringsmuligheder og bremseklodser, der er. Den fejl risikerer vi nemt at gentage, hvis vi ikke tør beskæftige os med den teknologiske udvikling og bare siger, at nu gælder det om at satse på de menneskelige aspekter, og hvad der ellers har været af floskler. Det synes jeg simpelthen er dumt. Jeg har ikke argumenteret for, at nu skulle vi bare klappe i vores små hænder af fryd over den teknologiske udvikling, men vi skal gå ind i den og stille nogle krav.

Red.: Nu er der vel ingen i Socialdemokratiet, der har forfægtet en nulvækststrategi, men det diametralt modsatte synspunkt findes: producere sig ud af krisen. Siden 1977-programmet, har krisen bidt sig endnu mere fast. Hvis man som kriseløsningsmodel har at producere sig ud af krisen, så kan man jo komme i carambolage med nogle af de kvalitative hensyn.

- Jeg tror, at vi og andre har begået en stor fejltagelse, når vi har accepteret at tale om krise. En krise, sådan som vi normalt bruger ordet, er noget man overvinder. Man kan finde på nogle bestemte midler, og så er den overvundet og der er brugt megen tid på lige at finde det rigtige middel - producere sig ud af krisen, få mere gang i produktionen osv. Det tror jeg, er helt fejlagtigt. Der er tale om en omstillingsproces, og man kan selvfølgelig ikke producere sig ud af en omstillingsproces. Derimod kan man, som det er tilfældet med den teknologiske udvikling, gå ind i den og se, hvad den består af og så prøve at påvirke. For at tage et af leddene: den store arbejdsløshed. Hvorfor har vi den? Hvem er det, der bliver arbejdsløse? Hvad er det for nogle fænomener, den afdækker? Det har jo været meget tydeligt, at det er de dårligst uddannede og dem med dårligst tilknytning til arbejdsmarkedet, der bliver ramt - mange kvinder fx. Sådanne problemer kan man jo ikke producere sig ud af. Her er tale om strukturændringer. En bestemt form for arbejdskraft, som der ikke bliver brug for i den omstilling, der nu finder sted. Svaret er uddannelse, videreuddannelse, efteruddannelse. Man har begået en stor fejl ved at tro, at det var noget, der gik over. Det går ikke over. Samfundet *er* forandret, og det vi bestræber os på i øjeblikket er at få vores hoveder til at kapere, hvor dybtgående forandringerne er, og så finde nogle passende politiske handlemuligheder.

Red.: Du siger uddannelse som en måde at gribe forandringen an på. Hvad vil du ellers sige?

- Jeg vil først og fremmest, når jeg taler om arbejdskraften og arbejdsløsheden, sige uddannelse, og så vil jeg sige forskning. Forskning på mange forskellige måder, dels i forhold til hvilken type arbejdskraft, der bliver brug for. Dels forskning i selve produktionen. Hvad skal der til for at vi overhovedet kan klare os. Som jeg ser det, er Danmark på vej til at placere sig i et randområde, hvor vi ikke får del i den vækst, der finder sted i andre dele af verden. Det kan blive meget farligt, hvis vi havner der, fordi så tror jeg ikke, vi kan klare vores sociale problemer og modsætninger.

Jeg synes iøvrigt også, at ser man på folkeskolen, så er det katastrofalt, at meget tyder på, at de børn, der får uddannelse i dag, får mindre uddannelse end forældregenerationen fik. Det er en ret absurd situation, at vi efterlader eller overlader dem et samfund med læssevis af problemer, som vi ikke selv har kunnet løse, og så mener, at de skal kunne være i stand til at løse dem med dårligere forudsætninger. I de her år finder der nogle meget kortsigtede besparelser sted og en nedslidning af et apparat, som er farlig for de næste 10-20 års udvikling.

Red.: Du siger, at Danmark er ved at sakke bagud i konkurrencen. Vil en sådan opfattelse ikke netop kunne bruges til at understøtte det synspunkt, at skolen primært skal tjene produktionens og erhvervslivets behov? Kan kvantitative væksthensyn ikke her komme i modsætning til kvalitative hensyn?

- Jeg tror det modsatte. Jeg synes, der er en meget interessant udvikling i gang med hensyn til hvilken form for arbejdskraft, der bliver brug for i erhvervslivet. Hvad det betyder at gå over til servicesamfundet. En af de ting, man hele tiden trækker frem er, at i modsætning til industriproduktionen, hvor det er varen, der er produktet, er det nu den ansatte selv, der er produktet. Det er den pågældende, der står i DSB eller i en bank, og har kontakten med kunden, der er produktet. Det, man køber, er viden opførsel eller stil.Når det bliver lidt grotesk, bliver det Carlssons SAS-kurser. Men tankegangen er jo væsentlig, for det betyder, at for erhvervslivet kommer arbejdskraften, det, den kan, og den måde, den fremtræder på lige pludselig til at spille en rolle. Det bliver noget man kan sælge. Vi har formentlig allerede i dag, hvad man kan kalde et servicesamfund, og det vil blive endnu mere udpræget i fremtiden. Det betyder, at erhvervslivet i forhold til uddannelsesvæsenet vil komme til at efterspørge større selvstændighed, og det at man kan tage stilling i vanskelige situationer osv. I modsætning til industriproduktionen, som i og for sig krævede uselvstændighed. Man skulle ikke blande sig, helt grotesk udtrykt i Chaplins »Moderne tider«. Fremover vil erhvervslivet

selv begynde at stille andre krav til de folk, der bliver uddannet i uddannelsessystemet, og de vil langt hen være sammenfaldende med de ønsker, man har her. Det er sådan set lidt spændende, fordi der jo traditionelt har været en modsætning mellem de ting, som erhvervslivet og uddannelsessystemet ville have. Måske vil der fremover blive meget mere sammenfaldende interesser på det her felt.

Jeg har en anden vinkel på det her med konkurrence. Danmark vil med den størrelse og den form for arbejdskraft, vi har, aldrig kunne konkurrere på mængde og billighed. Det er noget andet, vi skal producere. Det er den viden, vi har om miljøet. Det er offentlige systemer, der tager sigte på, at man behandler de folk, der er kommet i en vanskelig situation ordentligt. Det er velfærdsmodeller. Og det er, hvis man snakker om ren produktion: Specialiseringer. D.v.s. de muligheder, vi har for at klare os i konkurrencen og den argumentation, man kan anvende herfor, ser jeg som sammenfaldende med den argumentation, man vil anvende for at gøre Danmark til et rarere land at leve i.

Red.: Det lyder besnærende. Men vi har i dag en skole, der måske i højere grad end for 10-15 år siden lægger vægt på traditionelle færdigheder. Og der er mange, der mener, at det *skal* være sådan.

- Vi er ved at sakke bag ud af dansen. Vi har en skole, der er håbløst gammeldags, som tror det kommer an på faktisk og formel viden, der kan måles ved nogle karakterer. Men kravene til at kunne acceptere forandringer vil stige. Det er noget, jeg selv har været ret optaget af, men som jeg ikke ved, hvordan man håndterer. Hvordan indretter man et samfund eller et uddannelsessystem, så folk synes, det er skægt med forandring. I vore dag er det modsat, ikke. Først og fremmest de gange, jeg har været minister, er jeg stødt ind i det problem, at går man ind for at lave forandringer, får man ikke bare de konservative kræfter, der ikke vil forandringer, imod sig, men man får også hele venstrefløjen imod sig, fordi den offentlige sektor i vidt omfang er domineret af venstreorienterede. »Hov, det er måske noget med min stilling, eller med det arbejde, jeg plejer at lave!« Det vil man sandelig ikke. At lave forandringer i den sociale sektor og i uddannelsessystemet kan meget nemt samle både venstre og højre til kamp imod det.

Nedsat arbejdstid:

Red.: I forbindelse med krisen, der var kommet for at blive, talte du om omstillingsprocesserne. Hvordan ser du på nedsat arbejdstid i det perspektiv?

- Jeg ser nok først og fremmest arbejdstidsnedsættelse som noget helt afgørende for familien og dermed i virkeligheden som en aflastning af det offentlige system. Derfor tror jeg også, at man er nødt til at sige, at det er 6 timer dagligt. Nedsat arbejdstid med et eller andet antal timer pr. uge, således at man bare får længere week-end, det er simpelthen dårligere for familierne. Det kan godt være, at der er nogle virksomheder, der vil synes, at det er bedre. Måske vil man også, når man er omkring 50, og man ikke længere har børn, hellere have længere ferier. Men hvis man ser på børnefamilierne, så er det i hvert fald klart, at det hedder 6 timer om dagen. Det tror jeg så til gengæld må betyde, at den normale arbejdstid er fra 6 morgen til 6 aften, og så fordeles arbejdstiden på de 6 timer inden for det tidsrum. Det hænger sammen med, at jeg synes, der må være en mulighed for i familien for at vælge: vil man have 6 + 6 timer, således at der altid er nogen, der kan snakke med børnene og tage sig af dem. Eller vil man have 4 overlapppende med 2 eller noget andet. Men under alle omstændigheder sådan, at der bliver et større tidsrum, som man har mulighed for at tilrettelægge selv - i forhold til hjemmet, i forhold til offentlige funktioner m.v. En sådan model betyder, at efterspørgslen efter pasningsmuligheder vil blive mindre. Den vil betyde en aflastning i det pres, der er for at få flere offentlige ydelser. En aflastning, som er nødvendig, fordi jeg ikke mener, at skattetrykket kan bære mere. Jeg tror ikke på, at det er muligt at lave voldsomme udvidelser af det, man i dag kan tilbyde folk fra den offentlige sektor, fx. i form af pasningsmuligheder. Jeg tror iøvrigt også, at en sådan model vil give nogle bedre muligheder for at udnytte kapitalapparatet og dermed fjerne nogle af de indvendinger, ikke mindst produktionen kommer med i forbindelse med nedsat arbejdstid.

Red.: Den måde at argumentere for nedsat arbejdstid er der vel ikke enighed om i Socialdemokratiet. Der er dem, der lægger mere vægt på beskæftigelsen og mindre på det hensyn til familien, som du opstiller. Og gør man det, er det vel tænkeligt, at kravet om arbejdstidsnedsættelse får en mere underordnet placering, i takt med at man af den ene eller anden grund måtte forvente en mere gunstig beskæftigelsesudvikling. Er der ikke et skisma her mellem kvinderne og fagbevægelsen?

- Jo, kvinderne i den socialdemokratiske folketingsgruppe står meget fast på arbejdstidsnedsættelse, og her er der nok et skisma mellem os og den mandsdominerede fagbevægelse. Man kunne godt frygte, at kravet om arbejdstidsnedsættelse kunne skydes i baggrunden. Det er sådan set også derfor, at jeg går ind i en argumentation om aflastning af velfærdssystemerne, fordi en argumentation der går ud på, at der kan spares noget på nogle områder, har jeg større chancer for at komme igennem med end en ren livskvalitetsbetragtning.

Red.: Mener du, at nedsat arbejdstid er et krav, der skal gennemføres på arbejdsmarkedet, eller skal det gennemføres i folketinget?

- Foreløbig har vi jo sagt, at det er et arbejdsmarkedsspørgsmål, fordi fagbevægelsen har taget det op som et krav, og har sagt at den vil arbejde for det. Det mener jeg fortsat er positionen, og så må man se, hvordan det går med det.

Red.: Men din argumentation går jo lidt i en anden retning?

- Ja, men det ændrer ikke noget ved, at jeg et langt stykke ad vejen accepterer den opdeling, at der er forhold vedrørende arbejdsmarkedet, som arbejdsmarkedets parter forhandler, og hvor lovgivningen først går ind, hvor man mere eller mindre er nødt til det. Kan det klares ved overenskomstforhandlingerne, så synes jeg, det er fint: hvis ikke, må man overveje, om det er en lovgivningssag. Under alle omstændigheder skal en arbejdsmarkedsløsning nok kombineres med en række lovgivningsinitiativer vedrørende uddannelse m.m. Diskussionen om 6 timers dagen bliver nødvendigvis en diskussion om fremtidens samfund. Kravet om 6 timer er på den ene side et meget konkret krav, men det rejser også nogle perspektiver om, hvordan samfundet skal indrettes og fungere. Og det er godt. Der er mange andre sager, hvor det er meget sværere at trække perspektiverne op.

Kvinderne

Red.: Er 6 timers kravet et anliggende, hvor kvinderne i Socialdemokratiet tager teten, hvor stor lydhørhed er der blandt de mandlige socialdemokrater på Christiansborg?

- Jeg vil tro, at der er stor tilslutning blandt de fleste. Der hvor modsætningerne vil vise sig er omkring en prioritering. Kvinderne vil være tilbøjelige til at trække det stærkere frem.

Red.: Laver I noget organiseret benarbejde fra kvindernes side i Socialdemokratiet?

- Ja, de forskellige kvindegrupper, som er blevet etableret rundt omkring i landet, laver noget. De har de sidste år lavet kvindekonferencer, der viser, at der er et vældigt ønske om under nogle lidt andre former at kunne snakke sammen. Ved kommunevalget kunne vi også tydeligt se, at der sker noget. Vi

har fået flere ind, og vi har tydeligvis også fået nogle nye diskussioner. Fx. er nogle kvinder på det miljøpolitiske område, meget mere utålmodige.

Red.: En af Niels Ole Finnemann's pointer er også, at der kvindepolitisk er et slip fra Jaquette Liljenkrantz i 1876 og til kongressen i 1977, at det først er der, det lykkes for kvinderne at komme igennem i Socialdemokratiet. Hvad siger du til det?

- Han bliver da i hvert fald nødt til at tage med, at vi fik verdens første kvindelige minister, Nina Bang. Jeg tror ikke, at det er specielt for Socialdemokratiet. Det er karakteristisk for det politiske system, at der har været få kvinder. Vi har dog haft nogle, der har været opmærksomme på problemet, fx. Kika Mølgaard og Eva Bendix, som har været meget aktive på det her felt lang tid før den nye kvindebevægelse. Men det bliver først virkelig en kraft, fra det øjeblik, hvor kvinders private oplevelser bliver gjort politiske eller offentlige. Det betragter jeg selv som et helt afgørende skred for kvinders deltagelse. Det andet afgørende skred, som også kommer fra 70'erne er, at kvinder får eget arbejde og egen indtægt. Det er tydeligvis også det, der afspejles i, at kvinder radikaliseres, d.v.s. stemmer mere til venstre end deres mænd, mens kvinder, når de ikke har egen løn, er mere konservative end deres ægtefæller.

Red.: I 30'ernes og 40'ernes valgplakater kan man direkte se, at socialdemokratiske valgplakater appellerede meget til kvinderne som vælgere. Satser I bevidst på kvinderne som vælgergrupper i dag?

- Jeg ved ikke, hvor bevidst, det er. Der er selvfølgelig nogle af os, der er optaget af den side. Fx. var vi nogen, der fandt det meget vigtigt at fastholde den kvindelige næstformand. Jeg synes også, det er vigtigt, mig eller ikke mig, at have en kvindelig næstformand i gruppen. Sådanne symboler lægger vi også vægt på, fordi det giver nogle muligheder for, at kvinder ude omkring tænker, at når Ritt står det ud, så må vi også kunne tage et nøk mere. Kvinderne herinde er ret opmærksomme på den side, der hedder de kvindelige vælgere. Det tror jeg også partiapparatet er, men jeg har ikke været med til at lave en egentlig strategi.

Red.: Hvad mener du om kønskvotering? I det politiske liv?

- Vi har lavet kønskvotering til vores udvalg, sådan at der skal være lige mange kvinder og mænd. Det tog nogle år at gennemføre, men det har været meget godt. Så har det været lidt diskuteret, om man kunne lave kønskvotering i forhold til folketingsopstilling, kommunal- og amtsråd. Men det er enormt svært for os, fordi det ikke er centrale beslutninger, men kredsen, der be-

stemmer, hvem det skal være. Det er ikke fordi, de ikke vil have kvinder. Det er mere et spørgsmål om at synliggøre kvinder, som så også vil lade sig opstille. Det kræver, at de er skolet til at tage de konflikter, der også følger med. Et af de største problemer set i forhold til kvinderne er, at de ikke orker at slås om alle de formelle procedurespørgsmål. De synes, det er for strengt.

Vi havde et vældigt gennembrud for kvinder, da jeg selv blev valgt ind i 1971, hvor vi skiftede til sideordnet opstilling,. så de personlige stemmer talte med. Det kan give lidt forandringer i den rækkefølge, man bliver valgt i, fordi kvinder gennemgående får flere personlige stemmer. Men det er ikke blevet nemmere at blive valgt fra en lille kreds, selv om man er kvinde.

Miljøet og græsrødderne

Red.: Er kvindebevægelsen ikke et eksempel på en bevægelse, der er gået uden om Socialdemokratiet?

- Det tror jeg ikke. Kvindebevægelsen er netop en af de bevægelser, der *ikke* er gået uden om Socialdemokratiet. Her skete der en afsmitning fra socialdemokratiske kvinder, som arbejdede i rødstrømpebevægelsen. Fx. omkring 77, hvor det lykkedes for os at få noget med i programmet, og det havde ikke lykkedes uden at vi havde udfoldet alle vores taktiske evner for at få det igennem, og det var da også meget takket være nogle af de aktive i rødstrømpebevægelsen, som gik over og blev socialdemokrater.

Red.: Men det tager åbenbart tid i Socialdemokratiet fra at nye krav rejses og til at en ny politik formuleres. Tag fx. miljøproblemerne, som var meget fremme i diskussionen i partiet i 70'erne, men hvor vi skal helt hen til 1985 før politikken på området for alvor skærpes. Og man kan vel også spørge om, hvor meget holdningerne egentlig har ændret sig. Du var selv før kommunalvalget sidste år ude med en kritik af forholdene i København.

- Jeg synes, at København adskiller sig. Jeg har været rundt i seks forskellige amter, hvor jeg har mødtes med vores miljøfolk, der sidder i kommunerne og i amterne, og taget en diskussion med dem, fordi jeg synes, det er en uholdbar situation, at der er for stor forskel mellem det, vi laver centralt, og det der bliver lavet lokalt, og jeg synes, der er tydelig forskel. Der er ingen tvivl om, at der er meget stor tilfredshed med den mere agressive linie, vi kører på miljøområdet, og det er også sådan, at man rundt omkring laver mere græsrodslignende aktionsgrupper, hvis man synes, at man har haft byråd, der har været for langsom til at opfatte signalerne. På den anden side vil der selvfølgelig

altid kunne opstå konkrete situationer, hvor man vil spørge sig selv: hvor mange arbejdspladser ryger der?

Red.: Men de mange år med socialdemokratiske borgmestre, der ensidigt har forsvaret økonomien og arbejdspladserne overfor miljøet, har vel været med til at svække vælgeropbakningen, ikke mindst fra mellemlagene, og samtidigt styrke SF.

- Højst sandsynligt. Den linie, som er den socialdemokratiske, hvor man tager den tid, det tager for at få folk med, og tager små skridt ad gangen - er jo ikke så festlig. Det er det, jeg kalder rugbrødsarbejde, hvor man af og til skal ud og forsvare. Det husker jeg meget tydeligt fra min tid som undervisningsminister, hvor jeg i debatten om RUC forfulgte det overordnede mål at bevare centeret, men hvor det bragte mig i modsætning til mennesker, som jeg politisk var langt mere enig med end dem, der støttede forslaget om en reorganisering af centeret. Men alligevel måtte jeg sige, at jeg kører den linie. For overordnet set er det vigtigere, at vi har et universitetscenter liggende der med de muligheder, det giver, end at få demonstreret, hvor råddent det borgerlige kapitalistiske samfund er - eller hvordan det nu blev sagt dengang. Og det tror jeg, er lidt karakteristisk for en socialdemokratisk opfattelse, men jo også vanskeligere at sælge.

Red.: Tror du, det er lettere at være socialdemokratisk miljøordfører i opposition end i regering? Er det en fordel at være i opposition?

- Jeg tror, det giver den fordel, at der er flere kræfter til at diskutere ting igennem og dermed også større muligheder for at bevæge sig. Det er det, der er belastende ved regeringsansvaret. Men fordelen er jo, at man har et apparat. Selv om man nok kan sige, at centraladministrationen - og det tror jeg i og for sig gælder alle bureaukratier - har en tendens til altid at opregne vanskeligheder ved forandringer, så man altid får fyldt på med argumenter for,hvorfor man skal lade være med at lave forandringer. Det tror jeg betyder, at der tit kommer færre forandringer i regeringsperioder.

Oppositionsperioden, hvor man jo ikke har embedsapparatet, kan bruges til at gå ud og diskutere med sine egne og med netværk, hvorved man får en hel anden form for justering af sin politik. Jeg tror også, at man får bragt den i bedre overesstemmelse med vælgerne. Jeg tror til gengæld, at de skridt, der er taget, bliver realiserede, når man igen kommer i regering. Jeg synes, at man meget tydeligt kunne se det, da vi kom igen efter VKR-regeringen. Her blev der gennemført en række reformer, som simpelthen var et resultat af oppositionsperiodens løfter og bedre kontakt med vælgerne. Og jeg tror det samme vil ske igen.

Red.: Du var inde på, at statsadministrationen modvirker forandringer. Du har også tidligere skrevet om socialdemokratiske ministre, der mere bliver administratorer end politikere. Har du nogle bud på, hvordan dette kunne ændres?

- Noget af det, jeg selv har gjort, og som jeg synes virkede godt i undervisningsministeriet, var at opbygge nogle råd af folk, som kom udefra, fx. de faglige landsudvalg. Det var en konstruktion, hvor formanden for landsudvalgene havde posten som halvtidsjob, og hvad der er meget afgørende: direkte adgang til ministeren. Det er en af de måder, hvorigennem man kan sikre sig at få andre råd. På lignende vis forholder det sig med de forskellige sektorråd og med det centrale uddannelsesråd, hvor jeg som minister kunne stille opgaver til et råd, som var bredt sammensat og dermed sikre mig, at der kom materiale til en mere langsigtet debat, som ikke var begrænset til Christiansborg. Et af de bedste eksempler var U90. Det man har brug for at sikre sig er, at man ikke selv bliver så involveret i apparatet, at man kommer til at se tingene ud fra det pågældende ministeriums synsvinkel. Men det er en balancegang mellem på den ene side hensynet til administrationen og dennes struktur og funktioner og på den anden side muligheden for at få andre synspunkter på bordet.

Velfærdsstaten

Red.: I Niels Ole Finnemann's bog om Socialdemokratiets historie er den teknologiske udvikling een og staten en anden hovedsøjle i Socialdemokratiets fremskridtsbillede. Du har tidligere skrevet, at staten kan afhjælpe nogle konkrete problemer, men ikke kan gøre folk lykkelige. Lå der heri et opgør med statsdyrkelsen i en socialdemokratisk omsorgsstat?

- Staten forstået som offentlige myndigheder på forskellige niveauer tror jeg ikke, man kan klare sig uden. Og dermed mener jeg, at en langt større udlægning af ansvar og kompetence er nødvendig. Det vil også sige en større medinddragen af folk forskellige steder.

Red.:Vil en større decentralisering indenfor fx. den sociale sektor ikke medføre større forskelle, hvis man mere eller mindre opgiver at udforme centrale retningslinier, som lokale myndigheder skal rette sig efter?

- Jo, og jeg synes at man skal acceptere det. Jeg lagde i min tid som socialminister op til nogle af de forsøg, som den borgerlige regering i et vist omfang er kørt videre med, fx. omkring bistandsydelserne. Skal disse være faste ydelser

eller trangsydelser? Og hvis de skal være faste, hvilket supplement skal der så være. Hensigten var at nå frem til en konstruktion med faste ydelser, som man har ret il, hvis man kommer i en bestemt situation ligesom med sygedagspenge. Kan man af bestemte grunde ikke klare sig med det, må der være nogle, man kan snakke med, så man kan få noget ekstra hjælp. Men man skal ikke have pligt til at snakke med nogen, fordi man kommer i vanskeligheder. Her har der været en tendens til formynderi og umyndiggørelse. I stedet bør systemet indrettes sådan, at der er faste ydelser vedtaget centralt, som er det man har ret til, hvorefter det er op til lokal afgørelse, hvor meget yderligere man vil hjælpe den enkelte. Det vil så kunne være forskelligt, alt efter om man bor det ene eller andet sted. Sådan er det jo også delvist i dag.

Red.: Altså et bestemt centralt fastsat minimum hvad angår ydelsessiden?

- Ja,men måske også mindre standarder og krav, end der er idag, hvor der reguleres i detaljer om, fx. hvor mange kvadratmeter luft, der skal være i en børnehave osv. Og det betyder jo, at nogle af de ting, man finder på, og som kunne være mægtig skægge - det må man ikke. Jeg tror ikke særligt meget på en stærk regelstyring. Den sander til, og socialsystemet er et godt eksempel på det. Meget mere kan efter min mening lægges ud. En decentral stat, eller hvad man nu skal kalde den.

Red.: Det man så kan spørge om er, hvor går grænsen mellem det, der skal fastsættes centralt, og det der kan lægges ud til lokal afgørelse. For nu at bevæge os over på et andet område: Kunne man forestille sig, at den enkelte kommune kunne bestemme, at der skal indføres en afgift på udlån af bøger i kommunen?

- Vi er jo allesammen nogle kæmpehyklere, ikke. Vi sætter bestemt grænsen for, at en borgerlig kommune skal have lov til at sætte en pris på bogudlån. Ikke tale om. Det skal vi nok bestemme. Men hvis vi selv har et lille hus i et landbrugsområde, hvor vi gerne vil have lov til et og andet, så er det rent bureaukrati og fuldstændig urimeligt, hvis de lokale myndigheder vil blande sig i det. Her mener jeg virkelig, inkonsekvensen er stor. Strengt taget synes jeg, at den pågældende kommune skal have lov til at lægge den afgift på bøger. Andre skal så til gengæld have lov til at udbygge stærkere, fx. bruge nogle kommunale penge på at lave offentlig produktionsvirksomhed. Det må kommunerne ikke i dag.

Red.: Bryder du ikke her kraftigt med en langvarig socialdemokratisk tradition for, hvordan tingene besluttes. Nemlig den, at man via folketinget kan

pålægge kommunerne og her vel navnlig venstrekommunerne på landet, at opretholde en vis social service.

- Det er fordi jeg tror, at den tankegang har udspillet sin rolle. Det jeg oplever er et formynderi, som i højere grad tager hensyn il de ansatte end til dem, der modtager ydelserne. Systemet kommer til at vokse som system - af sig selv, og man får nogle kedelige modsætninger mellem fx. pædagoger og forældre. Ud over det med skatten, så var fremskridtspartiets tilsynekomst også en advarsel om, at nu kunne man altså ikke komme længere ad den vej, og når det så oven i købet er sådan, at den måde, man har bygget det op på, er brudt sammen. Regelstyringen i det sociale system *er* brudt sammen. Ingen kan nå at læse og overskue de ting.Og hvis man studerer, hvor stigningen i de offentlige udgifter er gået hen, så er de gået til ansættelserne og ikke til yderlser. Og selv om sigtet med ansættelserne er at hjælpe klienterne, så er der alligevel tankevækkende, for vores hovedidé med velfærdssystenet var jo, at pengene skulle gå til de mennesker, der havde brug for dem. Og sådan set forestilllede vi jo os ikke dengang, hvilket kæmpessystem - næsten selvstændigt system, der blev opbygget.

Red.: Hvis man ser på velfærdsstatens financiering, så har du selv sammen med mange andre peget på, at man ikke kan financiere større reformer igennem et øget skattetryk. LO's forslag til pensionreform med sine individuelle bidrag hviler da også på denne forudsætning. Men kan sådanne foranstaltninger ikke medføre, at velfærdsstatens grundlag yderligere svækkes. Det er som bekendt lettere at solidarisere sig om noget, man er fælles om eller alle har samme gavn af, end det er at solidarisere sig om noget, hvor ydelsen er sat i forhold til ens eget individuelle bidrag?

- Lige en kort bemærkning om pensionssystemet. Vi har i dagens Danmark et meget opsplittet pensionssystem. Der er mange folk med pensionsordninger, og det behøver ikke engang være særligt velstillede folk. Det er folk, der har fået det med ind i deres overenskomster, kommunalarbejdere fx. Så er der en anden gruppe, der har penge nok, og som har lavet private pensionsordninger, der er mere eller mindre skattebegunstigede.Og endelig er der en tredie gruppe, som ikke har noget som helst. Man kan derfor ikke sige, at vi i dagens Danmark har et ensartet skattefinancieret pensionssystem. Havde vi det, var situationen en anden, men systemet *er* udhulet. Derfor synes jeg ligeså godt man kan gå ind i overvejelserne om at lave tilsvarende ordninger for dem, der på nuværende tidspunkt ikke har andet end folkepensionen. Og det så meget desto mere, som vi faktisk er nødt til at øge opsparingskvoten her i landet, og det er en mere acceptabel måde at øge opsparingen på end ved blot at kræve løntilbageholdenhed. Så er det altså også i virkeligheden et alterna-

tiv til indkomstpolitikken. Det er jo ikke så meget den begrundelse, der er fanfaren udadtil, og hermed heller ikke så meget det, der bliver diskuteret,- men det spiller selvfølgelig en rolle i forhold til pensionsreformen. Det, der bliver vitgtigt ad lovgivningsvejen, er at sikre den gruppe, der ikke har nogen tilknytning til arbejdsmarkedet og som bliver pensionister. Derfor har vi kædet vores tilslutning til LO's pensionsforslag sammen med en reform af folkepensionen. M.h.t. det andet spørgsmål: Risikoen for at den fælles vilje bliver mindre, hvis nogle grupper spaltes ud, som så på anden måde sikrer sig. Det kan man meget vel tænke sig, men der mener jeg allerede vi er i dag. Erling Olsen er vel den hos os, der har sagt det mest direkte, at der er alt for få fattige til, at de er nok til at øve en pression. Det har han selvfølgelig ret i. Derfor tror jeg ikke, man kan få sociale forbedringer igennem på et klassesammenhold. Dels fordi folk ikke opfatter sig som klasser, og dels fordi den form for sammenhold vil eksistere i mindre grupper, som ikke vil have nogen særlig stor gennemslagskraft. Her må man nok i stedet appellere til folks moral - rejse spørgsmålet om, hvad det er for et samfund, vi ønsker at have. Hvad vi, der tjener mere, vil acceptere at se af fattigdom. Det var det, jeg forsøgte at sige i mere generel form i OECD* for nogle år siden. Det at holde konflikter i et samfund nede, det kan gøres på forskellig vis, og i de nordiske lande, der har vi valgt at gøre det ved at behandle folk, der har det socialt dårligt, ordentligt via sociale ydelser og sørge for at det ikke kommer til en social konfrontation. Andre løser det ved hjælp af mere politi, men med mindre held. Og det grundlag tror jeg stadig man kan argumentere på og også argumentere moralsk på. Når danskere i fjernsynet to gange i træk ved juletid ser køerne foran Frelsens Hær eller hvem, der nu uddeler julegaver til forældre og børn, så sker der noget. Det vil vi ikke have. Derfor tror jeg nok, at vi kan sørge for acceptable forhold for de svageste grupper.

I forlængelse af det vi har været inde på omkring financiering og regelstyring, så ser jeg miljøområdet som et spændende område også for andre styringsmidler og andre financieringsformer. Derfor har jeg prøvet at holde meget fast i, at det er forureneren, der skal betale, også indirekte. Dvs. jeg vil gøre hvad jeg kan for, at det ikke er skattekroner, der skal gå til forureningsbekæmpelse, men at det er afgifter og betalinger fra de grupper, der forurener. Hermed kan man på en måde bruge markedsmekanismen i styringen af en sektor, nemlig ved at påvirke prismekanismerne.

Red.: I forlængelse heraf kunne man vel også tænke sig at man på andre områder gik over til at anvende markedsmekanismer fx. i form af mere brugerbetaling, større anvendelse af forsikringsprincippet mv.

*) Optrykt i Ritt Bjerregaard og Lars Lundgaard, *Til venner og fjender af dansk socialpolitik*, Viborg 1982.

- Jeg tror ikke rigtig på det her i Danmark. Et af områder, der hele tiden dukker op er sygehussektoren, og det tror jeg simpelthen ikke på. Det er noget, som vi betragter som et så væsentligt gode ved det danske samfund, at det må vi have gratis, og det skal skattefinancieres. Og der vil være en række områder, hvor *det* gælder. Men det vil ikke gælde miljøområdet, fordi der kan man afgrænse de grupper, der forurener.

Red.: Du var inde på før, at der nok ville være tilslutning til at sørge for acceptable forhold for de svageste grupper. Du er ikke bange for den store restgruppe, som ikke får nogen tilknytning til arbejdsmarkedet eller ret løs tilknytning, fx. de enlige mødre, hvor man jo har fået en »mødrehjælp« igen. Hvordan ser du på sådanne private velgørenhedsforanstaltninger, som det jo i virkeligheden er? Hvordan opfatter du deres funktion i dagens og fremtidens Danmark?

- Jeg tror, der er al mulig grund til bekymring for restgrupper eller marginaliserede grupper. Jeg ser to mulige udviklinger. Én, hvor man virkelig koncentrerer sig om at få dem med, med de meget store udgifter, der er knyttet dertil. Det er den socialdemokratiske løsning. Den anden udvikling er den borgerlige, hvor man satser på dem, der kan. Og de andre spiser vi af med så lidt som muligt. Det er rent faktisk noget af det, vi oplever i øjeblikket. Og det betyder selvfølgelig, at større og større grupper bliver marginaliserede. Det er lidt svært at sige, hvordan sådan noget vil udvikle sig, fordi det giver en meget stor afmægtighed i de grupper, men måske også en større desperation, som man ser hos nogen. Det giver i hvert fald en helt anden form for ustabilt samfund, end vi kender. Det synes jeg bestemt, der er grund til at være bekymret over. Jeg tror slet ikke på sådan noget som mødrehjælp som løsning på den slags problemer. Det er lovgivning, der skal til, men jeg har sådan set ikke så meget imod sådanne initiativer. Her ser jeg anderledes på det end tidligere. Græsrodsbevægelser har vist, at der er en udflydende grænse mellem det, man engagerer sig i i sin fritid og en privat institution som mødrehjælpen. Og på for mange områder kan vi godt have haft en lidt for stor tro på, at det offentlige ved forskellige former for offentlige tilbud kan løse problemerne. Det har vi faktisk fået demonstreret, at det ikke kan. Sådan noget som netværksdiskussioner, - hvor meget nærmer man sig ikke her privat godgørenhed, og hvor er så grænsen til almindelig hjælpsomhed. Jeg synes nok det er blevet sværere at trække grænserne, end det var for 20 år siden.